

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ РОБОТИ ІЗ ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ

У статті схарактеризовано особливості методики роботи з дитячою книгою в дошкільних навчальних закладах в аспекті формування читацької культури дитини. Установлено, що для кожного періоду дошкільного дитинства характерна специфічна за метою, завданнями, змістом цілеспрямована робота з виховання читацької культури дітей, формування художньо-естетичного сприймання та любові до літератури. Методика роботи з дитячою книгою має бути спрямована на забезпечення сприймання й прийняття дітьми ідей літературного твору, на допомогу їм у виявленні власних смислів і набуття життєвого досвіду через осмислення дій персонажів в описаних подіях. Інакше кажучи, такий спосіб роботи з художнім твором виступає передумовою розвитку читацької культури дошкільнят.

Ключові слова: *читацька культура, дитяча книга, читання, дошкільні навчальні заклади.*

В статтє охарактеризовань особенности методики работы с детской книгой в дошкольных учебных заведениях. Установлено, что для каждого периода дошкольного детства характерна специфическая по цели, задачам, содержанию целенаправленная работа по воспитанию читательской культуры детей, формирования художественно-эстетического восприятия и любви к литературе. Методика работы с детской книгой должна быть направлена на обеспечение восприятия и получения детьми идей литературного произведения, должна помогать им находить собственные смыслы и обретать жизненный опыт через осмысление действий персонажей в описанных ситуациях. Иначе говоря, такой способ работы с художественным произведением является предпосылкой развития читательской культуры дошкольников.

Ключевые слова: *читательская культура, детская книга, чтение, дошкольные учебные заведения.*

The article describes the features of methods of working with children's book in preschool education with the aspect of the formation of reading culture of the child. It was found that for each period of pre-school childhood characterized by specific goals, objectives, content, purposeful work on the education of children reading culture, the formation of artistic and aesthetic perception and love of literature. The methodology of work with children's books should be aimed at ensuring the perception and acceptance of the ideas of a child's literary work, to help them identify their own meanings and life experience through meaningful actions by characters in the events described. In other words, this method of working with artwork as a precondition of development of reading culture in

preschoolers.

Key words: *reader's culture, children's book, reading, pre-school education.*

Художня література традиційно розглядається як важливий засіб виховного впливу на особистість дитини-дошкільника, оскільки її вважають скарбницею культури, джерелом реальних знань та сильних вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним. О. Кононко цілком справедливо називає книжку хоча й не головним, проте важливим учителем, провідником по життю, називаючи книгу важливим складником дитячої субкультури [13].

Сучасні дослідження відносять книжку і читання до агентів соціалізації, оскільки за допомогою читання людина «входить у культуру», розуміє, які події можуть з нею відбутися і як можна вийти з певної життєвої ситуації. Крім того, існує думка, що у відомих і популярних історіях і казках у рамках певної культури приховані найбільш домінуючі життєві сценарії. Читач чи слухач, проникаючи в текст, ніби підкоряється йому, робить спробу в подальшому відтворювати ці сценарії у власному житті.

Результатом залучення дитини до читання книжок є формування морально-етичних переконань, розвиток пізнавальної та емоційної сфер особистості. Крім того, книжка допомагає дитині оволодіти мовленням – ключем до пізнання оточуючого світу природи, речей, людських відносин, бо, як відомо, читання є одним із чотирьох видів мовленнєвої діяльності людини.

Але в останні роки спостерігається падіння інтересу до книжки, до читання загалом, втрачається усвідомлення пріоритетної ролі книжки в людському житті. Знижується роль сім'ї у залученні дитини до читання. Сьогодні читання для дітей і самими дітьми замінюється переглядом телепередач. За даними А. Зрожевської на сьогодні тільки 17% батьків дошкільників беруть участь у формуванні читацької культури своїх дітей, а 60% батьків не читають дітям взагалі [9].

Такі дані дають підстави зробити невтішний висновок, що читання перестає бути національним пріоритетом. Саме тому в суспільстві гостро постає проблема літературної освіти дітей, формування в них умінь повноцінної читацької діяльності, а звідси – і проблема готовності дошкільних навчальних закладів, родини, батьків і вихователів до роботи з дитячою книжкою, до розвитку в дітей стійкого інтересу до літератури, читання, формування в них початкових уявлень про роль книжки в житті людини і потреби жити з книжкою, спілкуватися з нею.

Згідно з базовими програмами розвитку дитини дошкільного віку «Впевнений старт» [16] та «Я у Світі» [15], процес літературного виховання спрямований на художньо-мовленнєвий розвиток дитини через організацію ознайомлення з творами мистецтва при роботі з дитячою книжкою, а також через організацію художньо-практичної і творчої діяльності дітей.

Комплекс питань, пов'язаних із визначенням змісту роботи, завдань, форм, методів, прийомів ознайомлення дошкільників із художньою

літературою розглянуто в працях А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Виноградової, А. Зрожевської, О. Ісаєвої, Т. Качак, О. Кононко, Т. Поніманської, Т. Скалзуб та інших. Особливості сприймання дітьми змісту художніх творів розкрито в дослідженнях психологів Л. Виготського, Б. Мейлах, О. Никифорової та інших. Заслужує на увагу цінний для педагогів висновок щодо основної мети ознайомлення дітей з літературою, а саме – формування майбутнього «талановитого читача», літературно освіченої людини.

Актуальність зазначеної проблематики визначила вибір теми даної роботи.

Мета статті – схарактеризувати особливості методики роботи з дитячою книгою в дошкільних навчальних закладах в аспекті формування читацької культури дитини.

Поступ літератури, адресованої дітям, тісно пов'язаний із загальним літературним процесом, духовним життям суспільства й відображає провідні педагогічні, філософські погляди свого часу. Починаючи з XVIII ст., дитяче читання було предметом уваги багатьох діячів науки і культури. Вивчення розвитку уподобань та зацікавлень дитини-читача пов'язане з іменами видатних письменників, педагогів, зокрема Х. Алчевської, Б. Грінченка, С. Русової, К. Ушинського та ін. Також значний вплив на розвиток наукової теорії та методики керівництва процесом читання зробили С. Абакумов, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Наприкінці 1990-х рр. – на початку XXI ст. дослідженнями дитячого читання в Україні займалися й надалі вивчають його проблеми Г. Беленька, А. Богуш, Н. Виноградова, Н. Гавриш, К. Крутій та ін. [6].

Виховання читача, здатного сприймати художній твір у всьому його багатстві – процес довгий і складний, але, якщо початковий етап введення маленької людини в читацьку культуру буде своєчасним і успішним, значно скоротиться кількість юнаків і дівчат, не здатних або які не бажають прилучитися до духовного досвіду людства. Зрозуміло, що на кожному етапі освіти розв'язуються свої завдання літературного виховання, спрямовані на оволодіння читацькою діяльністю і культурою. І розпочинається така робота вже в дошкільному віці, мета якої, на думку Л. Виготського, полягає в ознайомленні дошкільників з літературою в аспекті розкриття перед ними світу словесного мистецтва, закладення практичної, сенсорно-емоційної основи повноцінного сприймання і розуміння художнього твору [4].

Формування читацької культури має розпочинатися саме на етапі дошкільного віку. Це пов'язано насамперед із тим, що дитина в дошкільному закладі засвоює досить значний за обсягом літературний багаж, набуває літературної начитаності. Саме в ці роки дошкільник широко ознайомлюється з усною народною творчістю, українською та зарубіжною класикою, творами сучасних дитячих письменників. Крім того, в дошкільні роки дитина надзвичайно уважна до слова, емоційно чутлива й активна у сприйманні літератури. Цей період є найбільш сприятливим для формування практичних основ естетичного сприймання літератури. У дошкільному віці також відбувається активний розвиток відтворювальної уяви, необхідної для

повного розуміння словесного образу, основних зв'язків у творі, характеру персонажа, його дій, вчинків, переживань, а також мотивів його поведінки. Також цей вік сензитивний для розвитку емоційної активності, здатності до співпереживання з героями, розуміння образної будови літературного твору [17]. Науковці (А. Богуш, Г. Беленька) зазначають, що під впливом художнього слова в дітей виховуються потреби:

- у пізнанні світу через літературні твори;
- у книжці як засобі самоосвіти, що породжує прагнення самому навчитися читати;
- у милуванні красою художнього слова, збагаченні свого активного мовлення найкращими літературно-мовними формами (фразеологізмами, прислів'ями, приказками, образними виразами);
- у комунікації художнього змісту, висловлюванні власних думок, запитань, умовисновків;
- у самовираженні та самореалізації через словесну творчість, входження в різні літературні образи;
- у гарному настрої, позитивних емоціях, пов'язаних зі сприйманням художнього твору [1; 3].

Для кожного періоду дошкільного дитинства характерна специфічна за метою, завданнями, змістом цілеспрямована робота з виховання читацької культури дітей, формування художньо-естетичного сприймання та любові до літератури. Так, у ранньому віці дитину ознайомлюють з малими поетичними жанрами фольклору (потішками, забавлянками, примовками, пісеньками), формуючи такі складові читацької культури:

- інтерес до книги, слухання та читання, розглядання ілюстрацій;
- емоційне сприймання та розуміння змісту народних казок, коротких оповідань, доступних за віком;
- здатність при повторному читанні повторювати окремі фрази, відтворювати звуконаслідувальні дії;
- уміння виразно розповідати напам'ять 2–3 потішки, забавлянки, пісеньки, вірші за допомогою дорослого;
- упізнавання знайомих персонажів у книжках та на ілюстраціях, що супроводжується поясненнями (окремі слова або речення);
- здатність відповідати на запитання за змістом творів словами, короткими реченнями [12].

У молодшому дошкільному віці триває формування читацької культури та збагачення літературного досвіду дитини. Її навчають розуміти тему (про що) та зміст твору, усвідомлювати зв'язок між назвою та змістом; сприймати гумористичний характер веселих віршів, жартівливих казок, гуморесок, нісенітниць. Молодший дошкільник уже може запам'ятати назви казок, оповідань, а в окремих випадках – і автора; йому дають початкові знання про жанрові особливості творів: вірша (рима), казки (незвичайна, чарівна історія), оповідання (зображення реальних подій), і він робить перші спроби розрізняти художні твори за жанрами. У цьому віці формуються такі складові читацької культури:

– обізнаність з малими формами українського фольклору: дитина розрізняє за жанрами, знає напам'ять і доречно застосовує загадки, лічилки, мирилки, потішки, забавлянки (не менше 2–3 текстів);

– уважне, емоційне сприймання казки та оповідання: дитина особливо зацікавлено слухає знайомі казки, знає назви творів, називає відомих їй авторів;

– розуміння теми та змісту казки, оповідання: дитина усвідомлює зв'язок назви зі змістом, уміє виділити головне (дійові особи, їхні дії та стосунки), засвоює послідовність дій;

– упізнавання персонажів на ілюстраціях: розповідає про них, передає враження, переживання від сприйнятого у власних малюнках, іграх, рухах;

– активна участь у художній комунікації: відповідає на запитання за містом твору, висловлює свої враження, дає первинну самостійну оцінку характерів та вчинків героїв;

– інтерес до поетичних творів (мелодійні, ритмічні, чітка рима): розуміє зміст поетичного твору, помічає окремі образні слова та вирази, передає образний зміст вірша за допомогою інтонації, читаючи його напам'ять [13].

У старшому дошкільному віці має сформуватися мовленнєвотворча діяльність дітей: уміння переносити різноманітні засоби художньої виразності у власну словесну творчість, складати невеличкі розповіді, казкові історії за змістом скоромовок, прислів'їв; складати на основі зразка власні загадки різних типів (описові, порівняльні, метафоричні), лічилки, потішки, колісанки, заклички; придумувати іншу кінцівку до відомого літературного твору, доповнювати тексти казки, оповідання власними варіантами пригод, самостійно придуманими епізодами; добирати римівки, брати участь у мовних іграх; складати казки, дійовими особами яких є персонажі відомих казок. У цьому віці формуються наступні складові читацької культури:

– розвинене художньо-естетичне сприймання літературного твору в єдності змісту та художньої форми, що виявляється у здатності дитини відчувати образну мову поезії, казки, в розумінні теми, ідеї, змісту твору;

– розвинений поетичний слух – здатність відчувати виразні засоби художнього мовлення, насолоджуватися художнім словом;

– літературна обізнаність, що виявляється у знанні творчості дитячих письменників та поетів української класичної, сучасної та світової літератури й фольклорних творів (народних та авторських казок, оповідань, віршів), розумінні їхніх жанрових, композиційних, мовних особливостей;

– активна участь у художній комунікації: вміння підтримувати бесіду про зміст, ідею, персонажів твору, передавати свої враження, переживання, формулювати оцінно-етичні судження, розповідати відомі казки, оповідання;

– зацікавлене ставлення до мовленнєвотворчої діяльності (організованої та ініціативної), яка реалізується в різних формах;

– бажання висловлювати свої почуття в образному слові;

– шанобливе ставлення до книги, художньої літератури [12].

Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений

старт» відображає запити практиків та, з урахуванням кращих на даний період теоретичних і методичних рекомендацій, пропонує орієнтири змістового наповнення освітньої роботи з дітьми, націлює педагогів і батьків на особистісний розвиток дітей за основними напрямками та робить окремий акцент на ігровій діяльності – провідному виді діяльності для всього дошкільного дитинства, незамінному засобі розвитку дітей. Цим зумовлена структура програми. Основний програмовий зміст упорядковано за розділами: «Фізичний розвиток», «Пізнавальний розвиток», «Мовленнєвий розвиток», «Художньо-естетичний розвиток», «Ігрова діяльність» [16].

Аспекти розвитку особистості дитини, пов'язані з формуванням читацької культури, передбачені у розділі «Мовленнєвий розвиток», зокрема в таких двох напрямках:

I. «Художньо-мовленнєвий розвиток», що передбачає відповідні освітні завдання.

1. Продовжувати залучати дітей до високохудожньої усної народної творчості та вітчизняної і зарубіжної класичної та сучасної літератури. Знайомити з кращими зразками у жанрі прози (казки, оповідання, легенди) і поезії (вірші, віршовані байки), малими фольклорними формами (загадки, лічилки, мирилки, пісеньки-потішки, колискові, обрядові пісні – колядки, щедрівки, веснянки, заклички, посівальні та обжинкові пісні тощо), формувати уявлення про характерні ознаки цих видів літературних творів, учити розрізняти їх.

2. Систематично читати і розповідати дітям літературні твори різних жанрів і тематики. Підтримувати дитячу ініціативу щодо читання і розповідання, орієнтувати при виборі літературного репертуару. Формувати художній і читацький смак. Використовувати можливості відтворення літературних творів засобами кіно-, відео-, фотомистецтва, анімації, комп'ютерної графіки.

3. Прилучати до обговорення змісту, персонажів, висловлення власних оцінних суджень і ставлень, до участі в етичних бесідах за прочитаним чи розказаним та до визначення моральної цінності твору, а також до пошуку і аналізу засобів художньої виразності у творах, співвіднесенню їх із жанром. Сприяти свідомому запам'ятовуванню почутих від дорослих творів, вчити впізнавати назву, автора, героїв твору за його фрагментом, ілюстраціями або слайдами. Спонукаати до постановки питань про те, що було незрозумілим у творі.

4. Заохочувати дітей до запам'ятовування віршованих текстів та їх виразного розповідання. Учити інтонаційної виразності при читанні віршів напам'ять, користуванню природними інтонаціями голосу, логічними паузами, наголосами. Звертати увагу дітей на особливості поетичного мовлення (певний ритм, мелодійність звучання, повторення звуків, рими, образні вирази тощо). Підтримувати інтерес дітей до поетичного слова, а також підтримувати бажання декламувати та самостійно складати вірші.

5. Розвивати образотворчі акторські й режисерські задатки і здібності дітей засобами літературного мистецтва. Залучати дітей до дій в уявлюваних

ситуаціях, участі в інсценуваннях знайомих творів, драматизаціях, у перегляді і розігруванні постановок за мотивами літературних творів у пальчиковому, іграшковому, тіньовому, ляльковому та інших видах дитячих театрів.

II. «Робота з дитячою книжкою», що передбачає відповідні освітні завдання:

1. Привчати дітей до постійного «спілкування» із книгою. Систематично розглядати дитячі книжки. Розширювати уявлення дітей про будову книжки, оформлення обкладинки, розташування на ній назви, прізвища автора, малюнка, який узагальнено передає тематику самої книги.

2. Формувати навички обережного поводження із книгою, охайного користування нею. Привчати до лагодження книжок і дотримання порядку в місцях їх зберігання спільно з дорослими, іншими дітьми чи самостійно.

3. Влаштовувати групові та домашні дитячі «бібліотеки», залучати дітей до їх формування, поповнення, укладання тематичних добірок, книжкових виставок. Підтримувати інтерес до самостійного перегляду, читання книжок для них, ілюстрування, ліплення за мотивами й під враженням книжок, розігрування творів.

4. Привчати знати назву, автора обраної для перегляду, прочитування книги. Закладати уявлення про відомих дитячих поетів і письменників-класиків та сучасних, окремі цікаві фрагменти їхньої біографії, вчити впізнавати їх на портретах. Знайомити з видатними митцями слова рідного краю [16].

Програма «Я у Світі» «є програмою розвитку. Вона реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на визнання пріоритету розвитку дошкільника як особистості, зокрема його Я-концепції, емоційної сфери, потреб і мотивів, довільної поведінки. ... У Програмі підкреслено важливість оснащення дошкільника системою життєво необхідних знань, умінь і навичок (розвиток фонду «можу»), а також формування потребово-мотиваційної сфери (розвитку фонду «хочу»). Якщо першим педагогічна практика опікується традиційно, то окультуренням бажань дитини вона ще має оволодіти. Збалансувати навчально-виховні впливи дорослого та індивідуальний досвід, систему цінностей, інтересів, прагнень дошкільника означає гармонізувати процес його входження у широкий світ» [15].

Формування читацької культури дошкільників реалізується у напряму освітньої лінії «Дитина у світі культури», зокрема за змістовним блоком «Світ мистецтва» у напрямі «Світ літературного мистецтва» (відповідно нової редакції Базового компонента дошкільної освіти). Програмою передбачено наступні напрями розвитку дитини:

1. Ознайомлення з творами мистецтва. Розвивати високий інтерес дитини до книжки. Формувати образні стереотипи, розуміння дитиною різних за жанрами та тематикою літературних творів, умінь інтерпретувати події сюжету, пояснювати вчинки персонажів, мотивувати їх. Розширювати знання дитиною українських та зарубіжних казок, оповідань та віршів відомих вітчизняних та зарубіжних авторів сьогодення та минулого.

Удосконалювати вміння дитини співвідносити вчинки літературних героїв із схвалюваними соціальними стандартами та власною поведінкою.

2. Художньо-практична діяльність. Підвищувати рівень свідомого осмислювання літературного твору будь-якого жанру та тематики. Формувати здатність дитини до співпереживання, співрадість та співчуття до літературних персонажів. Розвивати спроможність встановлювати смислові зв'язки всередині улюбленого літературного твору, розуміння мотивів поведінки героїв (як зрозумілі, так і доступні приховані). Формувати вміння співвідносити події твору з подіями із власного життя, порівнювати їх, знаходити аналоги та відмінності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (вчинок – наслідки для героя та інших персонажів літературного твору, вплив на результативність діяльності). Удосконалювати здатність дитини відтворювати враження від казки, оповідання, вірша у своїй діяльності: використовувати у сюжетно-рольовій та режисерській грі події з прочитаного твору, дії персонажів, що особливо сподобалися, окремі висловлювання, інтонації, жести; зображувати їх на малюнку.

3. Дитяча творчість. Сприяти реалізації творчого потенціалу дитини. Спонукає до створення власних літературних сюжетів шляхом комбінування елементів сюжетів відомих літературних творів та втілення їх в іграх та самостійній образотворчій діяльності. Формувати в дитини вміння використовувати різні засоби художньої виразності у власній словесній творчості: складати невеликі розповіді, казкові історії за змістом скоромовок, прислів'їв; створювати на основі засвоєного зразка власні загадки різних типів (описові, порівняльні, метафоричні), лічилки, потішки, колісанки, заклички.

Відповідно до зазначених вимог програмою визначаються основні освітні завдання в напрямі «Світ літературного мистецтва»:

1. Розвивальні: формувати елементарну літературну картину світу (казкову та наближену до реалій); долучати до високохудожньої літератури, розширювати запас літературних вражень; розвивати виразне літературне мовлення; розвивати творчі здібності, способи творчого сприймання літературної інформації; закладати фундамент майбутнього літературного смаку;

2. Навчальні: збагачувати знання вітчизняних та зарубіжних літературних творів різного жанру та тематики; формувати уявлення про структуру, типових персонажів та одиниці літературних творів; навчати емоційно та виразно передавати зміст невеликих прозових творів, читати напам'ять вірші; навчати складати невеличкі розповіді, казкові історії (на основі знайомих сюжетів та за власним задумом); вправляти в умінні визначати динаміку розвитку сюжету, художнього образу, його багатогранність.

3. Виховні: виховувати інтерес до бібліотеки, бережливе ставлення до книжки; формувати літературні уподобання дошкільника; заохочувати та схвалювати самостійні вибори літературних творів різного жанру та тематики; виробляти звичку використовувати книжку як засіб цікавого

проведення дозвілля; формувати вміння в оцінці вчинків літературних персонажів орієнтуватися на моральні норми, соціально схвалювані стандарти поведінки; виховувати патріотичні почуття, любов до української книжки [15].

Як показав аналіз програм, у дошкільних навчальних закладах передбачено ознайомлення дітей з різноманітними художньо-літературними творами, що можна розглядати як один зі шляхів формування в них інтересу до книжки, бажання її читати. Як зазначають А. Зрожевська і Т. Потоцька, основна мета роботи з дитячою книжкою – виховання талановитого читача, оскільки дитяча література певною мірою виконує функцію «обслуговування дитинства»: за допомогою книжки діти дізнаються про те, як перейти вулицю, чим село відрізняється від міста, про природу рідного краю, про різні професії тощо. На думку авторів, сьогодні немає жодної методики, де б не використовувалася дитяча література [9]. Так, у дошкільній лінгводидактиці художня література розглядається як один із засобів мовленнєвого розвитку дітей (А. Богуш [2]); за допомогою літератури вивчаються певні елементарні математичні поняття (Н. Дунаєва [8]); частина змісту екологічного виховання також реалізується через художні твори (Т. Качак [11]). А. Зрожевська і Т. Потоцька вказують, що нерідко читання або розповідь художнього тексту розглядається просто як розважальний засіб. Такий підхід свідчить про те, що вихователі вбачають у літературі не мистецтво, яким воно є, а певну кількість методичних прийомів, які сприяють вирішенню окремих завдань, крім завдання виховання читача. Отже, підсумовують автори, інтереси дитини-дошкільника як читача залишаються поза виховним процесом [10].

Головна мета ознайомлення дитини з художньою літературою – виховання інтересу і любові до книги, потягу до спілкування з книгою, вміння слухати й розуміти художній текст, тобто всього, що є основою для виховання майбутнього дорослого талановитого читача, літературно освіченої та культурної людини. Н. Гавриш визначає основні риси такого читача. Це людина, яка любить книжку, постійно спілкується з нею. Справжній читач здатний історично і критично осмислити книжку, проникнути в задум автора, а іноді і посперечатися з письменником. Особливу естетичну насолоду дає такому читачеві мова художньої літератури зі всіма її витонченими нюансами і відтінками, все те, що становить художню своєрідність, неповторний художній аромат кожного твору, створеного справжнім майстром слова [7]. Психологи виокремлюють такі особливості дитячого сприймання, як вміння відрізнити художній твір від нехудожнього, оцінювати форму літературного твору, здатність до сприймання метафоричної мови мистецтва [4].

Робота з художньою літературою здійснюється за принципом наступності, починається в дошкільному навчальному закладі і продовжується у початкових класах школи. У дошкільному дитинстві починає складатися така особистісна риса як начитаність, завдяки якій дитина приходить до шкільного навчання з широким та унікальним

літературним багажем. Дошкільник не лише постійно засвоює нові складні твори, а й формується як читач: набуває здатності відкривати і черпати новий прихований для нього раніше зміст знайомих книжок. Як свідчать психолого-педагогічні дослідження, у дошкільному дитинстві закладаються основи естетичного сприймання, почуттів та емоцій, які становлять фундамент літературної освіти [18].

Таким чином, робота з дитячою книгою має бути спрямована на вирішення низки завдань:

- 1) закріплювати і розвивати стійкий інтерес до книги, виховувати любов до художнього слова;
- 2) розширювати літературний досвід дітей;
- 3) формувати уяву дитини;
- 4) учити проникати в авторський задум;
- 5) допомагати дитині не лише осмислювати вчинки персонажів, а й їх думки, почуття;
- 6) допомагати усвідомлювати власне емоційне ставлення до героїв твору;
- 7) звертати увагу дитини на мову літературного твору, авторські прийоми зображення дійсності.

Важливою умовою виховання майбутнього читача є правильний добір методів ознайомлення дошкільників із художнім твором. Нагадаємо, діти самі ще читати не можуть, вони лише оволоділи читацькою діяльністю на рівні сприймання на слух. Авторський задум художнього твору доносить до них вихователь, який виступає посередником між письменником і дітьми. Тому основними методами ознайомлення дітей з художніми творами є розповідання (детальний переказ тексту вихователем) і читання.

Ці методи мають багато спільного: вихователь читає чи розповідає, опираючись на один і той же матеріал – художній текст, який передається однією особою, а діти слухають. Проте є між методами і різниця. Розповідання забезпечує більший безпосередній контакт оповідача зі слухачами, співтворчість оповідача й аудиторії. Це пояснюється тим, що оповідач нібито говорить «від себе», як очевидець, як автор розповіді. Під час читання безпосередній контакт губиться, оскільки вихователь обмежений безпосереднім читанням тексту, і контакт «очі в очі» відбувається значно рідше, ніж під час розповіді [20].

На думку О. Тіхомірової, метод читання має певні переваги: зберігається авторська мова; дитина пізнає те, що книжка є джерелом знань; вчиться любити, цінувати, дбайливо поводитися з книжкою [19].

Окреслена своєрідність цих методів дає можливість правильно обирати їх залежно від віку дітей (молодшим дітям частіше розповідають, а старшим – читають) та від жанру (вірші читаються напам'ять, казки розповідаються, прозовий твір – читається).

Перше враження дітей про книжку багато в чому залежить від якісного виконання дорослим літературного твору. Відносно художнього читання доречно згадати рекомендації Л. Федоренко та співавторів. Завдання

вихователя, на думку вчених, домогтися такого виконання твору, щоб діти могли сприйняти не тільки його зміст, а й художню форму, образну мову, мелодійність, ритм, риму [14].

Існують певні методичні правила, яких має дотримуватися вихователь, читаючи дітям літературні твори:

- необхідно максимально переконливо передати дітям задум автора, ідею твору, артистично розкрити образи, їх сутність;

- характер читання має відповідати стилю твору, його жанровим особливостям;

- вихователь має голосом передати логічну й синтаксичну мелодійність мовлення, музику й ритм вірша тощо;

- читати потрібно так, щоб діти не тільки розуміли кожне слово у тексті, зміст кожного речення, усвідомлювали зв'язки речень між собою, а й не втрачали інтересу до читання, до книжки в цілому;

- читаючи твір, вихователь не повинен залишатися байдужим до його змісту, він має передати дітям своє ставлення до фактів, зображених у творі, викликати у слухачів певний настрій думок і почуттів [2; 5; 9; 14; 20].

Тільки за такої умови художній твір переконує, захоплює дітей, впливає на них.

Педагогу необхідно пам'ятати і враховувати вікові особливості сприймання дітьми літературних творів, і в залежності від цього використовувати засоби, які дозволили б дітям чіткіше уявити художній образ, створений словом. Так, у процесі читання художніх творів дітям молодшого дошкільного віку можна використовувати інтонації з метою виразного підкреслення яскравих слів, які характеризують певний образ, контрастні поєднання темпів та ритмів залежно від змісту й форми твору, що читається. Дітям старшого дошкільного віку доступне емоційне сприймання психологічних пауз, насичених напруженою почуттів.

Загальновідомо, що основним засобом передачі педагогом власних почуттів, свого ставлення до зображеного є інтонація, яка має бути природною, правдивою, переконливою. Разом із тим, як усяке мистецтво, виразне читання вимагає від вихователя збереження чуття міри. Так, перенавантаження виконання різкими, нав'язливими інтонаціями, різноманітною мімікою, психологічно не виправданими механічними жестами (качання зі сторони в сторону, постукування по столу тощо), дисциплінарні зауваження під час читання є недоречними і заважають повноцінному сприйманню й розумінню твору.

Не зайвим буде нагадати вихователям і про те, що читати дітям слід сидячи, при цьому триматися прямо, зібрано і разом з тим невимушено; не нахилитися над книжкою (це може призвести до утруднення дихання й уривчастого читання). Діти мають повністю бачити обличчя вихователя, спостерігати за його поглядом, мімікою, вплив яких під час читання має особливу емоційну силу і дозволяє вихователю слідкувати за тим, як діти сприймають текст.

Для того щоб донести до дітей задум автора, вплинути на їхні почуття,

переживання, педагог має заздалегідь докладно проаналізувати твір, дібрати засоби виразного читання або розповіді (інтонація, розстановка пауз, логічних наголосів), виробити чітку і правильну вимову кожного слова, фрази, речення. Він повинен вільно орієнтуватися в матеріалі для читання або добре запам'ятати текст, який розповідатиме вихованцям.

Знайомство дітей з художньою літературою відбувається як на спеціальних заняттях, так і в повсякденному житті. Провідною формою роботи з художньою літературою у ДНЗ є заняття різного типу: фронтальні, групові, індивідуально-групові, які рівномірно чергуються впродовж тижня, місяця, кварталу. Згідно з вимогами чинних програм такі заняття проводяться один раз на тиждень у всіх вікових групах. Деякі науковці рекомендують заняття з художньої літератури проводити щодня: фронтальні й групові – двічі на тиждень, індивідуальні та індивідуально-групові – тричі на тиждень [3].

На заняттях діти нерідко вперше ознайомлюються з тим чи тим твором словесного мистецтва, вчать слухати, сприймати, розуміти. Радість естетичного хвилювання посилюється під час обговорення книжки. Для дошкільника бесіда про прочитане має зовсім інший зміст, ніж для учня школи. Якщо для учня це навчання, то для дошкільника – можливість розповісти про свої враження, поділитися ними [18].

Заняття з ознайомлення дітей з творами літератури вимагають від вихователя попередньої підготовки, що передбачає:

- підготовку вихователя до читання твору (оцінка художнього рівня, ідейності, виховного значення книжки);
- постановку завдань читання (літературних і навчальних);
- добір методів роботи з книжкою.

Як зазначає Н. Гавриш, практика спеціальної організації заняття з ознайомлення з художньою літературою з використанням усталених методик має змінитися на більш мобільні, різноманітні способи презентування, осмислення й проживання дітьми літературних творів, що передбачає заняття інтегрованого типу на основі чи із застосуванням літературних творів. Далі науковець зауважує, що конче потрібно осучаснити, оновити як репертуар літературних творів для дошкільнят, так і способи проведення відповідної роботи. Залежно від означеної мети Н. Гавриш вважає, що застосування єдиної методики роботи з дитячою книгою та ознайомлення з літературними творами, яка не забезпечує урахування жанрових особливостей текстів, їхньої змістової, ідейної спрямованості, націленості дітей на ті чи ті аспекти їхньої діяльнійшої взаємодії, не дає можливості повністю здійснювати цілеспрямоване літературне виховання та формування читацької культури дітей. Таким чином, у кожному випадку для забезпечення максимального педагогічного впливу слід вибудувувати специфічну партитуру заняття, добирати доцільні методи і прийоми саме з конкретною книгою [6].

Засобом і способом планування такої партитури заняття є інтелектуальна карта, що забезпечує вихователю цілісне бачення й підказує логіку здійснення освітньої роботи. Інтелектуальна карта має схему

радіальної організації, у якій:

- у змістовному колі розміщуються змістові аспекти літературного кола та пов'язані з цим дидактичні, розвивальні та виховні завдання;
- у методичному колі вказано, за допомогою яких засобів і методів можна реалізувати визначений зміст [5].

Розглянемо пропонований педагогом алгоритм організації роботи з дитячою книгою, який представляє дітям певну соціальну ситуацію. Слід зауважити, що вплив художнього твору значною мірою залежить від осмисленого попереднього прочитання його вихователем, виокремлення ключової чи ключових ліній, за якими можна змоделювати заняття. Правильно визначена для реалізації соціально-психологічного підходу тема допоможе дітям усвідомити певне моральне правило, соціальний закон, сутність якого відбито у літературному тексті [6].

Алгоритм роботи з дитячою книгою на занятті:

1. Термінологічний аналіз ключового поняття. Спочатку вихователь пропонує дітям осмислити сутність поняття, якому буде присвячене заняття. Педагог допомагає вихованцям, спираючись на власний досвід, застосовуючи різні способи та прийоми, усвідомити, що означає це поняття, як це поняття співвідноситься з іншими поняттями. Осмислення ключових понять підготує дітей до сприйняття центральної ідеї твору.

2. Читання художнього твору з попереднім націленням та наступним обговоренням представляє дітям соціальну ситуацію як зразок розв'язання літературними персонажами проблеми, обговорення якої розпочалося на занятті. Важливо націлити дошкільнят на сприйняття ключової ідеї твору. Після прочитання твору педагог звертається до вихованців із запитанням, що було закладене в орієнтуванні на прийняття тексту. Слід зауважити, що педагог не проводить бесіду за традиційною методикою, яка передбачає відтворення сюжетної лінії. Важливіше допомогти дітям розібратися в самій ситуації.

3. Організація проживання осмисленого соціального правила допомагає дітям не лише усвідомити сутність та вербалізувати свої розуміння визначеного в тексті художнього твору соціального правила, а й відчувати його в емоційному проживанні, пропустити крізь власний досвід, оцінити себе за готовністю вчиняти відповідно. Вихователь ніби перекидає місток від чужого вчинку до власного життя дитини. Доцільною для проживання сприйнятого й осмисленого правила є організація групової творчої діяльності, у якій діти мають створити колективний творчий продукт (аплікацію, колаж, макет тощо), тобто занурити їх у таку діяльність, яка вимагатиме від кожної дитини терпіння, врахування інтересу іншого, вміння підпорядковувати свої бажання та дії досягненню спільного результату.

4. Узагальнювальна розмова допомагає наблизити сутність складних понять особисто до кожної дитини [6].

Таким чином, методика роботи з дитячою книгою має бути спрямована на забезпечення сприймання й прийняття дітьми ідей літературного твору, на допомогу їм у виявленні власних смислів і набуття життєвого досвіду через

осмислення дій персонажів в описаних подіях. Інакше кажучи, такий спосіб роботи з художнім твором виступає передумовою розвитку читацької культури дошкільнят.

Список використаної літератури

1. Беленька Г. Родинні читання: відновимо добру традицію! / Г. Беленька // Дошкільне виховання. – 2013. – № 2. – С. 17-19.
2. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика : монографія / А. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 216 с.
3. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей в дошкільному навчальному закладі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ф-тів дошкільної освіти / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – Москва : Изд-во «Смысл» ; Изд-во «Эксмо», 2006. – 1136 с.
5. Гавриш Н. Книжка – вихователь і учитель, або Як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору / Н. Гавриш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2013. – № 6. – С. 4-11.
6. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2011. – № 2. – С. 4-9.
7. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі : методичні рекомендації / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3. – С. 15-18.
8. Дунаева Н. О значении художественной литературы в формировании личности ребенка / Н. Дунаева // Дошкольное воспитание. – 2007. – № 6. – С. 35-39.
9. Зрожевська А. Я. Робота з дитячою книжкою у контексті формування особистості дошкільника [Електронний ресурс] / А. Я. Зрожевська, Т. Ф. Потоцька. – Режим доступу : http://virkafedrd.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp5/zrogevsk.pdf (дата звернення : 22.10.2014).
10. Зрожевська А. Я. Пропедевтична підготовка дошкільників до читацької діяльності [Електронний ресурс] / А. Я. Зрожевська, Т. Ф. Потоцька. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16641/07-Zrozhevsk.pdf?sequence=1> (дата звернення : 22.10.2014)
11. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти / Т. Б. Качак. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. – 132 с.
12. Кони́на М. М. Роль художественной литературы в нравственном и эстетическом воспитании детей дошкольного возраста / М. М. Кони́на // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста : учеб. пособие / сост. : М. М. Алексеева, В. И. Яшина. – Москва : Академия, 2000. – С. 485-497.
13. Кононко О. Художня література / О. Кононко // Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні. – К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – С. 149-152.

14. Методика розвитку речі дітей дошкільного віку : учеб. пособие / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев, А. П. Николаичева. – 2-е изд., дораб. – Москва : Просвещение, 1984. – 240 с.
15. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : у 2 ч. Ч. 2 / упоряд. О. Л. Кононко. – Київ : МЦФЕР-Україна, 2014. – 300 с.
16. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / авт. кол.: О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, Г. В. Дяченко [та ін.]. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 104 с.
17. Розміровська О. На підтримку іміджу дитячого читання / О. Розміровська // Бібліотечна планета. – 2011. – № 3. – С. 23-24.
18. Скалозуб Т. І. Наступність у роботі з художньою книгою між дошкільної і початковою ланками освіти / Т. І. Скалозуб // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 4, ч. 2. – С. 382-385.
19. Тіхомірова О. В. Вплив художніх текстів на естетичну культуру особистості дошкільника / О. В. Тіхомірова // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 4, ч. 2. – С. 433-435.
20. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника. Художественное слово для детей дошкольного возраста / Е. А. Флерина // Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста : учеб. пособие / сост. : М. М. Алексеева, В. И. Яшина. – Москва : Академия, 2000. – С. 470-484.